

Az „utolsó nap” a Várban...

Nehéz, verejtékes álomból ébredtek. Rettenetesen szomjas vagyok. Az inget már három hét óta nem vettem le. A síruha alatt egyre jobban elszaporodnak a tetvek.

Azt sem tudom, hányadika van már. Idele, a sziklabarlangban régóta összefolyó nappalok és éjszakák. A sarokban csupán egyetlen kis mécses fény világít.

Napok óta készülünk a biztos és kikerülhetetlen látás halálra. Egy német őrnagy már hetekkel ezelőtt félreérthetetlenül megmondta, hogy a Várat az utolsó szál emberig, az utolsó pincéig védik. Hozzátette, hogy a német hadvezetőség szerint Budapest az oroszok Sztálin-grádjá.

Szemközt éjszaka óta ég a belügyminisztérium épülete.

Titkos német tanácskozás

Déltájban meglevenedik az élet a szomszéd bunkerben. Az itt székelt alacsonyabb német parancsnokság tisztjei fontos, titkos tanácskozásra jöttek össze. Sejtelmünk sincs, miről tárgyalnak, de a távozó tisztjeink látjuk, hogy feltűnően idegesek.

Reggel még megjelent az »Összetartás« című újság, amelyben Dövényi Nagy Lajos vezércikkét írt a »végső és elkerülhetetlen« győzelemről. A lap szerint a »felmentő« csapatok már csak néhány kilométernyire állnak Budától...

Délután a parancsnokok felsorakoztatják a német legényeket és »buzdító« beszédeket intéznek a csapatokhoz. Közlik velük, hogy még az éjszaka folyamán »kitörnek« az orosz ostromgyűrűből...

Este hat óra felé jár az idő. A németek sietve összeszedődnek és csapatostul eltűnnek a hideg, sötét budai éjszakában. Itt hagyják üzemképes gépkocsijaikat, az ágyúkat és minden felszerelésüket, amit gyalogmenetben nem vihetnek magukkal.

Később kétségbeesett magyar rendőrök jönnek át hozzánk, Menedéket és civilruhát kérnek. Elmondják, a német hadvezetőségnek az volt a terve, hogy a »kitörés« az összes még megmaradt magyar alakulatokat előrelküldik »útat vágják« őket követik majd a német egységek. A magyarok — kivéve a nyilasokat, a Nemzeti Szómonkérő Szék tagjait, a tábori csendőröket és a hozzájuk hasonló bitangokat — ahol csak tudtak, megszöktek. Most itt bolyonganak a különböző pincékben, nagysietve igyekeznek polgári ruhát keríteni és elrejtőzni.

A hadikórházban...

Az előjáróság épülete alatt elhelyezett német hadikórházban óriási a fejtelenség. Az orvosok nagy része elvonult a német csapatokkal. A sebesült katonák ezrei és ezrei hevernek a rögtönzött priccsekben és a nyirkos földön minden orvosi segítség és gyógyszer nélkül. Az egyik ágyon dermedten, megüvegesedett szemekkel fekszik egy őrmester, mellette társa igyekszik lerángatni róla a pokrócot. A könynyben sebesültek megpróbálnak kijutni a borzalmas bűzből.

Az úgynevezett magyar sziklakórházban váratlanul kép fogad. Az orvosok és ápolónők fehérbeöltözöttek, halál-fáradtan is tovább végzik kötelességüket. A műtőasztalon néhányhónapos leányka fekszik. Szület néhány órával ezelőtt az óvóhelyre becsapódott bomba ölte meg, de ő, hároméves kistestvérel együtt valamiképpen megmenekült.

Német katonalovak a Mátyás-templomban

Messzebről hangzik a fegyverropogás. Lángokban áll szinte minden épület. A Mátyás-templomban bekötött német katonalovak félelmükben fel-felnyerítettek: gazdáik már mind elmentek.

A királyi palota falait meszszirevilágító lámpyvel nyalossákká. Kísérteties látvány. A külügyminisztérium óvóhelyéről vácogó alak bukik elő. Csiki »testvér«, a külügyminiszter helyettese, szál pokróccal a hátán, pálinkásüveggel

a kezében megindul, hogy menedéket találjon. Ott azonban nem fogadja be senki. Az emberek még nem felejtették el, hogy ez a huszonhárom éves terrorista nemrégben a külügyminisztérium luxus-óvóhelyén selyempizsamában pamlagán fekve, női »testorségétől« körülveve ítélt elevenek és holtak felett. Most elkövetkezett az ő órája is.

A Disz téren még ott hever a »Szómonkérő Szék« által »közszemlére kitétt« két férfi holttest. Mellettük a tábla: »Igy járnak a katonaszökevények!«

Üres már a német főparancsnok jöfűtött, villanyvilágítással felszerelt, 30 méterrel a föld alatt elhelyezett főhadiszállása is. Szinte hihetetlen, hogy órákkal ezelőtt még innen irányították »Buda védelmét«. Idősebb barátommal találkozom, emlékeztet a német altábornagy szavaira, amikor azt válaszolta a polgári lakosság szenvedéseit ecselő küldöttségnek: »Ha a budai lakosság annyira menni akar az oroszokhoz, menjen át a Dunán«. (A hidakat persze, már hetekkel ezelőtt felrobantották.)

„Tod”

Lassan vánszorognak a percek. Váratlanul megjelenik az óvóhely bejáratánál néhány sebesült, lerongyolódott német. Valahogy sikerült visszalopózniki és megmenekülniök a »dicsőséges kitérésből«.

— És a többiek hol vannak? — kérdezzük.

— Tod! — ezt az egyetlen szót válaszolják.

Kezd világosodni. Felülről sápadt fény szűrődik le hozzánk. A sarokban a »bunker« legnagyobb kincse: a forralt-vizes kancsó mellett három ember veszekszik. Hetek óta megszokott látvány ez már. A víz többet ér még az élelmszernél is, pedig ki tudja, mikor látnunk kenyeret utoljára. Éppen tegnapelőtt éjszaka lepleztük le az egyik minisztériumi főtisztviselőt, aminet matracáról lekészva, négykézláb a vizeskancsóhoz mászott és — vizet lopott a »közösségből«. Most is ott van az acsarkodók között.

A nagy pillanat...

Déltájban megjelenik a pinceajtóban az első, fehér hőköpenyt viselő fiatal, szőke szovjet katona. Alig lehet több 18 évesnél. Felszólítja a barlang lakóit, hogy adják át az esetleg eldugott fegyvereket. Két vadászpuska és egy pisztoly kerül elő. Amint néhány orosz szót intézek hozzá, megörül és barátságosan kezétfog velem. Még aznap este visszater és egy igazolványt hoz részemre. A kis darab papírra, kézzel írott szöveg szabad mozgást biztosít a »vengerszki zszurnaliszt«-nak. Ennek birtokában három napig szabadon ödöngök ide-oda. Ha valaki megszólít, csak mutatom a papírt, amelyen jóformán el sem tudom olvasni az írást.

A Vérmezőnél, a leghevesebb harcok színterén, eddig csak filmhíradókon látott harctéri kép tárul elém. Halott katonák nyitott tőmésigrokban, döglött lovak száza, szétlőtt szekerek és járművek tömege mutatja: milyen vadul igyekeztek itt utoljára feltartóztatni a besorozított fasiszták a győzelmesen előnyomuló szovjet csapatokat.

Mintha középkori metszet elevenedett volna meg, olyan ezekben a napokban a Vár. Mindenütt rengeteg az egyenruha. Kozákok ezrei, apróterméti lovakon, utánpótlással megrakott szekerekkel. A keskeny, szűk várbeli utcáskákon szöszörint véve csak hullahegyeken át lehet közlekedni. A német és magyar katonák holttesteit, a polgári áldozatok tömege fekszik temetlenül a havas, romokkal és törmelkekkel borított utcákon és terkeken.

Sokan már hozzákezdtek a költözködéshez. A budai Dunaparton hosszú sorokban várakoznak az emberek az átszállításra. Hatalmas jégtorlaszokon bukásolnak keresztül a Margitsziget csücskével szemben húzódó parton. Bokáig sülyed bakancsom a vízbe, amint beszálok az ósdi, nagy hajlászónakba. Ott jólmegtermett orosz katona megragadja

az evezőket és erőteljes mozdulatokkal hozzálát a munkához. A Duna közepén percenkig küszködünk az árral, végül mégis győznek a megfeszített, fiatal izmok és rövidesen partot érünk a parlament oldalánál. Gyönyörűen ragyog a nap. A parlament oldalánál kikötünk, mögöttem a budai Vár magasbameredő romjai. Előttöm Pest, melyet hét hét óta csak messziről, sóvárogva láttam. Előttöm, előttünk az élet, a jövő. Mélyen, boldogan szívom be a hideg februári levegőt, a szabadság első lehetőségét.

Matolcsy Károly

EMLEKEZÉS

Írta: Rátkai Márton

Három és fél esztendővel ezelőtt halt meg Rátkai Márton, a Nemzeti Színház Kossuth-díjas, kiváló művésze. A nagy színész a felszabadulás után tevékenyen részt vett az új művésznemzedék nevelésében. Rátkai egy emberöltőn át szórakoztatta az ország népet, de csak idős korában érte el igazi művészi szabadságát. A »János vitéz« francia király, »Mágnás Miska«, »Menelaus«, »Offenbach« és a »Drótosztó« egykori legjobb alakítója remek művészettel hálálta meg azt, hogy végre igazi képességeinek megmutatására kapott lehetőséget. Mindnyájunk számára felejthetetlenek a felszabadulás utáni szerepei: a »Fősvény«, Orgon a »Tartuffe«-ben, a polgármester a »Revizor«-ban stb. Optimizmus és művészi hit áradt lényéből; szeretik a színeszek és szerette a közönség. Hagyatékában sok kéziratot találtak. Megírta például önéletrajzának és a Király Színház történetének egy részét. Több darabot fordított és számos magánjelentet írt különböző rendezvényeken való fellépése céljára. Költemények is vannak kézíratai között. Egyet közülük, melyet 1946-ban írt és a felszabadulás témájával foglalkozik, itt közlünk.

A bunkerekben bújunk, mint a palikány Ámatlanul hevertünk mind a padkán. 1945 készöntött És Hitlerék elvitte az ördög. Az éhségtől már szédelegve jártunk, Nem volt mit ennünk, felkopott az állunk. A lakásunkat szétverte a bomba, Úgy jöttem ide — pinceotthonomba. És akkor este belépett egy vendég. Ki üldözött vad voltam erre nemrég. Bátran szemébe néztem, mondtam: »Artyiszt«. Feodor volt, a daliás szovjet tiszt. Ismerkedés. A bunkert méregette. Nyemecski? — szölt. »Nyet« — mondtam én nevetve. A szőke ifjú elment. Kiszáratva Étel hozott, mindenkit jóllakatva. Konzervet, szappant, szentet. Tiszta zokni! Új volt, hogy előbb hozzá kellett szokni. Hamisleves, mellé a zsiros lángos. A hús hozzá egy kővéfagyott táltos. Ha munka volt, azt közösen végeztük. Én fát hordtam, ha kellett mással együtt. Így éltünk lent, napközben, de csak estig, Amíg Feodor érkezését lestük. A szíve, lelke lélitve volt dallal Artyiszt — mondta — most ne spórolj a hanggal! És rázendített, soha ilyen kedvel! Az egész pince dalárdává vedlett. Ettünk, meg ittunk, mert volt miből, tellett És pukkadásig lakott a dalegyet. Az Anker-házban visszahangzott a nóta És telt bendővel tértünk nyugovóra. Hej, sok mindenről kellene még írni... Nevetni végre, nem mindig csak sirni!

Elteszem e verset, egyben megfogadom, Évfordulók napján újra elolvasom. Aznap én fűtök be, ágyam padkán vetem De azt elárulom, hogy lovat nem eszem.

EGY ZSÁK LISZT

Írta: Gyárfás Miklós

Hajnal óta szabad volt Pest. A miniszteri tanácsos pizsamában állt a Mária Valéria utca 7-es számú ház kapuja előtt. A vöröscsikós pizsama alatt rendes téli öltönyt hordott. A tanácsos a hálóalkalmatosságot úgy viselte, mint a bútor a huzatot. Ezzel kímélte ruháját. A tanácsossal szemben egy szovjet katona állt. Arca gondterhelte volt. Mind a két kezével egy kis tömzsi zsákra mutogatott. Azt magyarázta a csikókba burkolt budapesti jelenségnek, hogy emelje fel a zsákot és vigye be magával a házba. Nyugodtan, ne féljen, vigye csak. Megveregette a zsák oldalát, amelyből ekkor finom lisztfelhőcske porzott elő. És bátorítónan mosolygott. A pince többi lakója, a talpaló cipészől a mélyéptő mérnökig csodálkozva nézte a zsákkal megjelenő tanácsost. Amikor megjelent a méltóságos lehuppantotta a zsákot, amelyből kihersent a liszt szaga, az embereket vad izgalom fogta el. Az éhes pincelakók remegő szájjal tárgyalták, hogy vajon, hol szerezhetette a tanácsos a temérdek lisztet.

A tanácsos viszont lerakta a liszteszsákot a saját pincesarokban egy karosszék mögé. Két karóra emlékeztető nővére azonnal tésztagyúrúhoz látott. Hatalmas tésztakupac gömbölyödött nemsokára a nővérek keze alatt. Nem telt bele egy félóra sem, fortyogó vízben táncoltak a tésztaszálak. Honnan, honnan nem, egy kis lekvár is előkerült és a tanácsosék vígan lakmároztak a pince homályában. A suszter nyalogatott, kíméletesen, gondosan, hogy lassan fogyjon. Ekkor jelent meg a pince aajtájában a jeeppes szovjet katona. Vidáman nézett szét a boltívek között. — Jó volt az ebéd, magyarszki? — kérdezte kedvesen. — A cipész értett egyedül oroszul a pincében, az első világháború fogságában tanult meg. Csodálkozva lépett a szovjet katonához és megkérdezte, hogy milyen ebedről beszél? — Amihez lisztet adtam — villant a katona szeme. — Lisztet? — kiáltott fel a cipész és tekintete lassan a tanácsosék felé fordult. Aztán elmagyarázta a szovjet katonának, hogy ott a sarokban, az a bohócban öltözött ember hozott ugyan magával egy zsák lisztet vagy másfélőraja, de abból csak maguknak főztek ebedet. A szovjet katona elgondolkozva nézett maga elé. Ezt nem értette. Látszott az arcán, hogy azon töpreng: mi történhetett? Amikor felemel-

Egy szovjet hadijelentés nyomában

»A szovjet csapatok folytatták a Budán bekerített ellen-séges csoportok megsemmisítését. Különösen makacs harc folyt a Sashegy birtokáért. A gárdacapatok kiverették az ellenséget a Zólyomi útról és kelet felől érték el a hegy lábát. Más szovjet kötelékek ugyanekkor déli irányból nyomultak előre és egyesültek a hegy lábánál harcoló gárdastákkal, majd együttes támadással megsemmisítették az ellenséget, a német helyőrséget és elfoglalták a Sashegyet.«

(ÚJ SZÓ, 1945. február 10.)

1945. SASHEGY. ZÓLYOMI ÚT

A Sashegy lábánál húzódó Zólyomi úton csend volt. Csak a német lángszórók seregese hallatszott. Az apró kertek házak üresen néztek farkasszemeit a veszedelemmel. Lakói már hetek óta föld alá bújtak,

pincékbe rejtőztek. Így várták sorsuk jobbrafordulását. Nem volt egyetlen terület, melyet magas barikádok ne borítottak volna. A németek az egész vidéket aknamezővé változtatták. A Zólyomi úttól lefelé, végig a Hegyalja úton, lövészárkok húzódtak.

Folyt a harc a fasiszták és a felszabadító szovjet hadsereg csapatai között.

A NÉMET

A Zólyomi út 40/a számú ház régi lakója, B. I.-né szávaival visszafelé futnak az évek:

— Azt hittem, sosem lesz vége a háborúnak... 1944. december 22-én jelentek meg a házban az első német katonák. Lakosbainkat kisajátították. Bennünket a pincébe kergettek. Naponként újabb és újabb követelésekkel álltak elő. Egyik nap kevés élelmiszer-készletünket szedték el. Másnap a szőnyegetek emelték fel a padlóról és a kertben álló ágyút takarták le vele. Harmadik nap férjemet fenyegették agyonlövésse, ha nem indítja meg sürgősen a kerti kút vizét, amit előzőleg már ők elapasztottak. Azután kiűzték a házszobába felül, szétverték a padlás tetőzetét s mindenhová gépfegyvereket állítottak. Iszonyatos órákat és napokat éltünk át. A kertbe nem mehetünk fel; a németek megtiltották. A férjem egyik délután mégis megpróbálkozott vele... Ez a próbálkozás az életébe került...

A Zólyomi út 38/c alatti házban Hidas Lajosné is keserű emlékeket őriz a sashegyi csaták napjairól.

— Kapunk előtt német Tigris-tank állt. Családosan vonultunk hozzájuk és kértük őket, vigyék el a páncéloskoscsit, mert szágak halálát okozhatja... Vadak voltak azok, nem emberek. Nem hallgattak ránk. Néhány óra múlva a tűz-zápor földig rombolta házunkat.

EGY MAGYAR MÉRNÖK

Dr. Elér Kornél gépészmérnök 1938 óta lakik családjával a Zólyomi úton. Tartalékos tiszt volt. De azoknak egyike, akiknek szíve nem a német, hanem a szovjet csapatok győzelmi híreire mozdult meg. — Néhány nappal a felsza-

Igy mondta a hadijelentés: »Különösen makacs harc folyt a Sashegy birtokáért. A gárdacapatok kiverették az ellenséget a Zólyomi útról.« Kiverették az ellenséget, megsemmisítették a múltat. A környék lakói nem felejtették el a tíz év előtti napokat — az emléket, a fájó múlt él — és arra hív, hogy védjük a jelent s a jövőt.

Szentgróti Éva

te a tekintetét, az arca olyan zavart volt, mint egy kisfiúé. Itt áll ezek között az idegen emberek között, egy idegen világban, ahol minden másképpen van...

Halkan, valami nagy aggodalommal hangjában, kérdezte meg a cipész-tolmács segítségével a tanácsost, hogy miért nem osztotta szét a lisztet a pince lakóinak. A tanácsos megrökönyödve válaszolt: — A lisztet nekem adta! Én cipeltem le ide a pincébe. Jogosan hihettem, hogy az én lisztet! — és méltatlankodva rándított egyet a vállán.

A szovjet katona összehúzta a szemöldökét. Látszott rajta, most érzi csak, milyen meszszire került el hazájától. Megfejtetlen talányként állott előtte ez az ember, aki az éhség óráiban neki átadott lisztről azt képzelte, hogy egyedül az övé, miközben a pincében a többieknek nincs egy betevő falatjuk. Aztán megkeményedtek a vonásai.

— Tovarist! — adta ki most már a parancsot a cipésznek — vegyél egy lábost és mérd széjjel a lisztet, hogy mindenkinek jusson.

A pince meglevenedett. Az emberek, miközben a mérőlábos körbejárt, úgy érezték, hogy megszabadultak valami nyomástól. A tanácsos pedig idegesen hajolt a nővérehez. — Micsoda világ lesz itt! — krakogta —, már is elveszik az ember magántulajdonát.